

Voor wie? Over stedenbouwkundige hygiëne

FILIP CANFYN

Er verschijnen in alle stilte wel meer relevante boeken die niet de volle aandacht krijgen in de media of vakpers die ze verdienen. Zonde, maar het is wat het is in een wereld die leeft van hypes, influencers en ballonnetjes. *De stad beter na corona? Reflecties over een gezondere en meer rechtvaardige stad* (ASP, 2021), met teksten van heel wat notoire stadsonderzoekers, onder de redactionele leiding van Luce Beeckmans, Stijn Oosterlynck en Eric Corijn, verdient die volle aandacht wel – zeker in een tijd waarin een diepere post-corona-reflectie op zijn plaats is. Om het belang van het boek te staven en te onderlijnen past een als essay vermomde recensie, die historiek, context en duiding geeft aan het denkwerk van de auteurs en

aan een toepasselijk citaat van Jan Tanghe: ‘Stedenbouw is het openbare vervoer van het leven, van het wonen en van het bouwen waar iederéén recht heeft op een “goede” plaats.’

Hygiëne als Leitmotiv

De coronacrisis heeft ons met de neus gedrukt op het belang van wat we stedelijke gezondheid en vooral hygiëne kunnen noemen: de mogelijkheid tot en de veiligheid van afstand houden, thuiswerken, school lopen, buiten kunnen, boodschappen doen, zorg krijgen,... Deze intensere focus komt bovenop reeds bestaande gezondheidstopics: luchtvervuiling, hitte-eilanden, verharding, problemen rond groen, water en woonmilieu. De bezorgdheid groeit ontegensprekelijk. Het omgaan met de stad, het organiseren van de stad, het functioneren in de stad moet rekening houden met en zelfs vertrekken van de behoefte aan maatschappelijke gezondheid, en dat is geenszins een nieuwe premisse.

Richard Sennett duidt in *Stadsleven. Een visie op de metropool van de toekomst* (2018) Ildefons Cerdà aan als uitvinder van het neologisme 'stedenbouwkunde' of 'urbanisme'. Deze vormgever van het 19de eeuwse Barcelona introduceert een nieuwe manier van kijken naar de stad, die naast economie ook volksgezondheid meeneemt als parameter. Dat verbeteren van de leefkwaliteit in de stad, en vooral het verhinderen van wild om zich heen slaande epidemieën, wordt een issue: riolering wordt aangelegd, gladde bestrating vergemakkelijkt het opruimen van paardenvijgen en de pissoir beëindigt het schaamteloos plassen in het openbaar. Kortom, de straat en de stad worden een sociale ruimte zonder stank en vuilnis. Cerdà zelf structureert zijn stratenplan van Barcelona rond gesloten huizenblokken met analoge zijden, de bouwstenen van een functionele, hygiënische stad met gelijkwaardigheid voor alle bewoners.

Georges-Eugène Haussmann, weliswaar géén stedenbouwkundige maar een hoge ambtenaar in Parijs, wil ook een functionele, hygiënische stad, maar selectief, niet voor iedereen. Hij wil woningen voor de nieuwe middenklasse, die gaat winkelen in de nieuwe warenhuizen. Hij wil rechte straten, waar het openbaar vervoer goed vooruit

boulevards komen smerige sloppenwijken, als 'vuil ondergoed onder een baljurk'.

Frederick Law Olmsted steekt dan weer zijn visie op maatschappelijke hygiëne in de aanleg van Central Park (1873) in New York. Hij onderkent het belang van groen in een drukke stad om sociale en raciale spanningen weg te nemen, hij bouwt aan een inclusieve stad met een park, dat 24/7 open is en gemakkelijk toegankelijk, zonder Haussmann-obsessie met openbare orde. Olmsted mislukt: het park wordt omgord door dure woningen voor de hogere middenklasse, het publiek wordt minder gemengd, het park wordt een vervallen hotspot voor criminaliteit. Zijn sociale vrede blijkt niet mogelijk. Ook Haussmann mislukt, zijn ordehandhaving blijkt niet mogelijk, ook Cerdà mislukt, zijn gelijkheid blijkt niet mogelijk.

Richard Sennett stelt dat het daarna, in de eerste helft van de 20ste eeuw, helemaal slecht gaat met de stedenbouwkunde en met de stedenbouwkundigen, die destructief zwijgen, problemen negeren, wonen en leven in de stad miskennen. Het is de tijd van Le Corbusier met zijn stad bovenop snelverkeer, van de hyperfunctionele stad, van Brasilia als schoolvoorbeeld van de doodgeplande stad,

maar van vooral en overal de chaotische stad voor lagere inkomens. Geen wonder dat na de Tweede Wereldoorlog het debat over het heropenen van de stad en het stedelijk leven moet optornen tegen een gitzwart en negatief geladen stadsbeeld. De stad is geen habitat meer maar een probleem, zonder meer.

Weerwerk wordt geboden door Jane Jacobs en *The Death and Life of Great American Cities* (1961). Zij strijdt tegen de dictatoriale

stadsplanologie, tegen de visie op een stad als puur functioneel systeem. Zij pleit voor gemengde wijken, kleinschaligheid, een informeel straatleven, lokale zeggenschap over de vormgeving van

De langzame restauratie van de stad als sociaal erfgoed en het humaniserende stedenbouwen kunnen echter niet verhinderen dat tegen het einde van vorige eeuw de stad als arm en grauw afgeschreven blijft.

gaat. Hij wil brede straten, zodat arbeiders geen barricades meer kunnen opwerpen, zodat politie en leger snel kunnen interveniëren. En achter die

en de interactie binnen de stad. Jacobs staat voor *slow urbanism*, voor toevallige stedenbouw, wat in onze contreien ook de these wordt van *Wonen of Wijken?* (1978) van Jan Tanghe, Hugo Vanderstadt en Sieg Vlaeminck. De langzame restauratie van de stad als sociaal erfgoed en het humaniserende stedenbouwdenken kunnen echter niet verhinderen dat tegen het einde van vorige eeuw de stad als arm en grauwig afgeschreven blijft, als woon- en leefomgeving afgewezen blijft, zeker in verkavelingsland Vlaanderen.

Er komen twee tegenbewegingen, die gemakshalve met evenveel namen kunnen verbonden worden: Richard Florida, die het stedelijk zelfbewustzijn en -vertrouwen heruitvindt, en Jan Gehl, die de stedelijke kwaliteitszin en menselijkheid herstelt. De dubbele revival leidt echter ook tot *collateral damage*, tot ongewenste neveneffecten.

Richard Florida ziet in *The Rise of the Creative Class* (2001) hoogopgeleiden, die innovatieve arbeid uitvoeren, de stedelijke ontwikkeling trekken. De stad moet geloven in *plus est en vous*, in haar mentale potentie. En wie kan daar tegen zijn? De *creative class-drive* wordt echter vooral een marketingtool om selectieve stedelijke ontwikkeling te verantwoorden, om vooral middenklassers en bezoekers te lokken, om met andere steden te concurreren. Florida zelf merkt dat zijn discours in meer ongelijkheid en segregatie resulteert en bekent schuld in *The New Urban Crisis* (2017). De verschillen tussen stad en niet-stad, net als de verschillen binnen en tussen steden, worden groter en scherper, de *creative class* heeft vooral stedelijke arrogantie gekweekt, de betaalbaarheid is een verlamdend probleem. Florida roept in volle coronacrisis ook op om de vitale beroepen, de jobs van hen die de stedelijke ruimte faciliteren en de *creative class* bedienen, structureel te erkennen én in de stad te huisvesten.

Jan Gehl gelooft dan weer meer in de ruimtelijke potentie van de stad, mits de kwaliteit van de omgeving, van de publieke ruimte gemaximaliseerd wordt. Vooral in *Cities for People* (2010) herkaut hij het *slow urbanism* van Jane Jacobs tot een eigen geëngageerde humanistische benadering van architectuur en stedenbouw. Hij wordt het boegbeeld van de Kopenhagen-school, die

opkomt voor voetgangers en fietsers, voor de beleving op ooghoogte, voor 5 km/u als maatstaf, voor de kleinschalige dimensie, voor veel terrassen en deuren op het gelijkvloers, ... Gehl wil een levendige, veilige, duurzame en gezonde stad, en wie kan daar nu tegen zijn? Hij ligt wel niet wakker van de vraag voor wie die stad bestemd wordt, evenmin van de reeds aanwezige ongelijkheid, die hij louter als een overlastfactor ziet: 'Sociale en economische ongelijkheid vormen de voedingsbodem voor hoge misdaadcijfers en private of semi-private pogingen om eigendommen en het privéleven te beschermen.'

Florida en Gehl induceren onbewust twee denkpistes over de stad en twee bijhorende stadsontwikkelingen en -bezorgdheden: primo, de stad die vorm geeft aan of krijgt door vastgoedisering, vermiddenklassing en verpretarking, met als huidige profeten Carlos Moreno, de promotor van het 15-minuten-stad-concept, en David Sim, de overtreffende trap van Jan Gehl, en secundo, de stad die moet terugkeren naar of pionieren voor diversiteit, betaalbaarheid, duurzaamheid, klimaatrobustheid, maatschappelijke relevantie. Beide pistes, de selectieve vastgoedstad en de inclusieve samenlevingsstad, hebben alleszins wind in de zeilen gekregen door de coronacrisis, maar in ongelijke mate. De eerste piste spoort met de ideologische en politieke grondstroom, de tweede piste vraagt een niet-evidente collectieve kijk en solidariteit. De eerste piste gaat over economische hygiëne, de tweede over maatschappelijke hygiëne. Met andere woorden, de eerste piste lijkt het pleit te zullen winnen.

Selectieve vastgoedstad

Carlos Moreno promoot de 15-minuten-stad, een blauwdruk voor geschakelde levendige groene buurten, waar alle basisvoorzieningen aanwezig zijn en waar ruimte herschikt wordt ten voordele van voetgangers en fietsers. Nabijheid wordt belangrijker dan mobiliteit, die ook de omgeving niet meer mag domineren. En wie kan daar nu tegen zijn? Uit de communicatie en de conceptualisering blijkt wel dat Moreno's oefening focust op de middenklasse, die kan kiezen tussen woonlocaties en kan thuiswerken met comfort, dankzij een voldoende inkomen, die bovendien een lokaal winkelapparaat kan ondersteunen. In geval van

Lagere inkomens worden enerzijds in toenemende mate gedwongen op minder goed bereikbare en dus meer autoafhankelijke locaties te wonen, maar hebben anderzijds een gebrek aan middelen om de hun opgelegde mobiliteit te bekostigen.

nood staat de auto klaar voor een recreatieve stadsvlucht. Zo'n habitat vol kwaliteit op het vlak van wonen en leven, van voorzieningen en omgeving, van noem maar op, wordt al gauw een jachtterrein voor het bijhorend marktconform vastgoed, dat al deze troeven verrekent en zo de facto inkomensgrenzen dicteert en selectiviteit installeert. Fysieke bereikbaarheid verwordt dan tot maatschappelijke ontoegankelijkheid. Moreno's terechte pleidooi voor een samenhangend ruimtelijk beleid muteert dan in een post-Haussmann-operatie pro selectieve hygiëne, ten voordele van middenklasse en vastgoed. Stijn Oosterlynck stelt dan ook terecht: 'Om te wonen en te telewerken in onze 15-minuten-stad is een hele infrastructuur nodig en mensen om die infrastructuur te onderhouden. (...) Mensen die in schoonmaakploegen werken, kassa's bemannen of pakjes bezorgen verdienen niet genoeg om in grote steden te wonen. (...) Wat als politieagenten of verpleegkundigen niet meer in de stad kunnen wonen?' Moreno verergert door schuldig verzuim de reeds aanwezige stedelijke onbetaalbaarheid van wonen, zodat de zogenaamde sleutelwerkers (*keyworkers*), die het stedelijk functioneel apparaat doen draaien, niet meer dichtbij kunnen wonen en feitelijk de nabijheid van diensten en voorzieningen in de 15-minuten-stad hypothekeken. Wat baat immers een nabije spoeddienst in een ziekenhuis als het urgent op te roepen zorgpersoneel niet binnen het half uur paraat kan staan wegens niet dichtbij wonend?

Die sleutelwerkers, die vitale beroepen van Florida, die de gezondheids- en welzijnszorg, het onderwijs, de beveiliging, de bevoorrading, de horeca, enzovoort, enzovoort mogelijk maken, zijn cruciaal. De vraag naar hun prestaties stijgt, zeker in een 15-minuten-stad, maar het aanbod aan modale, lees betaalbare en kwalitatieve huisvesting daalt evenredig. De appreciatie voor hun

belang laat zich bovendien niet aflezen uit hun verloning, uit hun inkomen. Statbel (2018) geeft aan dat een vuilnisophaler, een schoonmaker, een kinderverzorger, een koerier, een postbode, een kassier, een verpleger, die trouwens niét kunnen thuiswerken, slechts 70 tot 80 procent van het brutomediaaninkomen verdienen. Met andere woorden, deze sleutelwerkers kunnen maar voor € 450 tot € 750 per maand huren of afbetalen, als zij niet meer dan 30 procent van hun besteedbaar inkomen voor deze directe woonkosten mogen uittrekken. In dat segment is het aanbod echter krap en slecht.

David Goodhart legt in *Head Hand Heart. The Struggle for Dignity and Status in the 21st Century* (2020) uit hoe en waarom de maatschappelijke focus systematisch gericht wordt op cognitief werk, op kenniseconomie en op de bijhorende meritocratie, ten nadele van handenarbeid en zorg, die goedkoop moeten blijven. De 15-minuten-stad bevestigt en verscherpt zelfs deze tegenstelling, op een contraproductieve manier. Wie just-in-time en nabij wil profiteren van de diensten van de sleutelwerkers, van de '*hand and heart workers*', moet er wel over waken dat deze al even just-in-time kunnen presteren en daarom even nabij wonen, anders kan het consumptiefeest niet doorgaan. De 15-minuten-stad wordt bekeken vanuit het individueel belang van de gebruikers en niet vanuit een collectief belang, van ieders belang, dat eigenlijk moet meegenomen worden om dat individueel belang te kunnen garanderen.

Meer nog, lagere inkomens worden enerzijds in toenemende mate gedwongen op minder goed bereikbare en dus meer autoafhankelijke locaties te wonen, maar hebben anderzijds een gebrek aan middelen om de hun opgelegde mobiliteit te bekostigen. Dit fenomeen staat in tegenspraak tot de ambitie van de 15-minuten-stad, erger nog, dit fenomeen bedreigt de slaagkans van de 15-minuten-stad. Moreno induceert eigenlijk een suburbanisering van de stad: de niet-stedelijke reflex van de middenklasse wordt geneutraliseerd door de stad aan te passen aan hun desiderata rond ruimte, groen, veiligheid, conformisme, ..., de anderen worden selectief, op grond van inkomen, weggeduwd uit de stad om elders te gaan wonen.

Ondertussen lijkt *Soft City. Building Density for Everyday Life* (2019) van David Sim, de creatief directeur van het kantoor van Gehl, het nieuwe planologisch snoepje te worden, dat voortsurft op de golven van de 15-minuten-stad. Het boek pleit voor een mensvriendelijke architectuur en stedenbouw, voor gemak, comfort en zorg in het dagelijkse leven, voor nabijheid van nuttige dingen, plaatsen en mensen, voor buurtgerichtheid. En wie kan daar nu tegen zijn? Sim is nochtans Gehl én Moreno op carbonpapier maar nog instrumenteler: hij schrijft een stedenbouwkundig receptenboek à la Ottolenghi, hij vult een stedenbouwkundige catalogus à la Boldotcom. Sim verheerlijkt vastgoedprincipes met trendy stedelijke accenten, levert een toolbox voor gentrificatie, boetseert een pret- en feeststad voor consumenten, bekijkt elk gelijkvloers met Starbucks-ogen. Zijn onderliggend pleidooi voor de menselijke schaal en dimensie blijkt geen fundamenteel moreel standpunt te verwoorden maar wel een gestileerde smoes voor een andere agenda. Waarom worden alle illustraties en grafieken bevolkt door (witte) middenklasse? Waarom beperkt de beelddiversiteit zich tot een sporadische rolstoelgebruiker? Zou het niet kunnen dat op loopafstand vooral de bonus is voor bewoners die alle goederen en diensten op hun drempel kunnen laten leveren zonder zich af te vragen hoe dat werkt, vanwaar dat komt en door wie dat mogelijk gemaakt wordt? Voor bewoners die niet wakker liggen van een inclusieve woonstad, waar ook de sleutelwerkers hun adres hebben? Kortom, voor wie is de *soft city*? Dat in Kopenhagen het

aantal terrasstoelen van 3.000 (1986) naar 8.000 (2015) stijgt, kan toch niet de volledige moraal van het zachte verhaal blijven? *Soft City* is vandaag een fout boek, en het was pre-corona ook al fout. Sim beperkt duurzaamheid tot een coole Instagramversie, optimaliseert ruimtegebruik alleen op het mercantiele gelijkvloers en hoort het rond betaalbaarheid in Kopenhagen donderen.

Inclusieve samenlevingsstad

Daarom is *De stad beter na corona? Reflecties over een gezondere en meer rechtvaardige stad* (2021) wél een belangrijk boek, dat wél staat voor een relevante én genuanceerde visie. Toegegeven, de vele artikelen krijgen een voordeel dat Gehl, Moreno en Sim niet hebben: het wordt geschreven in volle coronacrisis en moet dus in elk geval de stedelijke hygiëne betrekken. Toch doet het boek niet veel meer dan vaststellen en vooral bevestigen wat al vóór de pandemie geweten was: de huidige stad en samenleving zijn een product van vermiddenklassing en dus van selectieve hygiëne.

Of zoals Bert De Munck opmerkt: het coronacrisis-beleid wordt duidelijk beïnvloed door de culturele idealen van Westerse middengroepen, die wonen in ruime huizen met tuinen en waarvan de oudere generatie rekent op een comfortabel levenseinde in een serviceflat en woonzorgcentrum, waaraan de zorg voor deze generatie kan worden uitbesteed. Luce Beeckmans en Stijn Oosterlynck beamen dit nog cynischer: het leek volgens hen alsof de Wetstraat ergens in een suburbane verkaveling lag, alsof de coronamaatregelen recht uit het hoofd van de middenklasse kwamen. Geen wonder dus dat tweedeverblijvers meer aandacht kregen dan huurders van krappe flatjes.

Tezelfdertijd worden essentiële diensten in functie van basisvoorzieningen en collectieve consumptie, die als vanzelfsprekend worden beschouwd, terug zeer zichtbaar, zoals Kobe Boussauw en Sarah De Boeck aangeven. Een voldoende essentieel aanbod als bezorgdheid van de 15-minuten-stad geeft het Moreno-model tijdens de pandemie nog meer ruggensteun, zonder na te denken over een inclusieve financiële toegankelijkheid van dat aanbod. Moreno wordt

gebruikt als canvas voor nieuwe buurten, groot-schalige stadsvernieuwingsprojecten, reconversies van kantoren naar woningen, ... ten voordele van een middenklasse, voor zover die nog niet naar minder dense, meer suburbane locaties verhuisde. De lagere inkomens lijken dan voorbestemd om tussen wal en schip te vallen, tussen stad en verkavelingsland, in de periferie zónder essentiële diensten.

Luce Beekmans en Stijn Oosterlynck zien dat de noden en wensen van de middenklasse centraal staan in het debat over de toekomst van de stad, dat onvoldoende rekening gehouden wordt met de diversiteit aan ruimtelijke behoeften van de stedelijke bevolking of met de scherpe stedelijke ongelijkheid. Ze noemen dat sociale bijziendheid, het negeren van het bestaan van dichtbevolkte wijken met kleinere woningen zonder buitenruimte, van het geen keuze hebben op de woningmarkt, van het niet kunnen opteren voor een exit zoals stadsvlucht, ... Andere problemen kregen voorrang. De lockdown stond immers haaks op de attitude van de middenklasse, die drijft op onbeperkte mobiliteit en op consumptiegerichte recreatie buitenshuis. Het electoraal gewicht en de economische koopkracht van de middenklasse zetten die spanning hoog op de agenda en concepten als de 15-minuten-stad worden gepromoot om van de nood (ter plaatse blijven) een deugd te maken voor een middenklasse, die haar woon-werkgedrag weeral als norm dominant maakt. En dit alles wordt goedgepraat als methode om de ruimtelijke troeven van de stad te beschermen en te herstellen ten voordele van de als broodnodig bestempelde middenklasse.

Is meer sociale woningbouw dan geen dringende stedelijke behoefte? Luce Beekmans en Stijn Oosterlynck wijzen erop dat de denkers van de selectieve hygiëne alvast weinig hebben met wonen. 'Als Moreno het over wonen heeft, spreekt hij vooral over de woonomgeving.' Gehl focust dan weer op de ruimte tussen gebouwen, op de publieke ruimte, niet op de private ruimte. Zo blijft de woonkwestie buiten beeld. Natuurlijk is kwaliteitsverbetering van de publieke ruimte belangrijk maar niet wanneer dit doel louter dient als wapen in de concurrentiestrijd tussen steden voor rijke bewoners, toeristen en investeerders, als instrument voor hausse van de vastgoedwaarde, als

drogreden om geen aandacht te hebben voor betaalbare en kwalitatieve huisvesting.

Ook werk wordt vergeten door de bijziendheid. Terwijl de sleutelwerkers het metabolisme en de hardware van de stad met onzichtbare arbeid doen functioneren, gaat alle bezorgdheid richting telewerk en kunnen Luce Beekmans en Stijn Oosterlynck een vroeger citaat afwerken: 'Mensen die in kuisploegen werken, kassa's bemannen of pakjes bezorgen verdienen vaak niet genoeg om in grote steden te wonen, of daar althans kwalitatieve huisvesting te vinden. Als ze nodig zijn om de stad draaiende te houden, waarom slagen we er dan niet in om ze een inkomen te geven waarmee ze in die stad kunnen wonen? Kortom, een rechtvaardige versie van de 15-minuten-stad moet de woon- en inkomenspolitiek centraler stellen.' Een rechtvaardige Moreno-versie klinkt vandaag, in een markteconomie, als een *contradictio in terminis*.

Hoe moet het dan wel? Luce Beekmans, Lise-Lotte Moeres en Jekaterina Roslevitch zien twee opties voor de post-covid-stedenbouw: ofwel de vastgoedinstek voortzetten om de hogere inkomens in de stad te houden of terug aan te trekken, ondanks gentrificatie-effecten, ofwel werk maken van de verbetering van de preciaire, dense en ongezonde huisvesting, en dus de 'voor wie?'-vraag niet meer selectief beantwoorden. Pascal De Decker wijst hierbij op de nevenschade van *business as usual* voor de stad. Als hogere inkomens toch groter, groener, geruster en dus geïsoleerder willen wonen, wordt de stadsvlucht uitgebreid maar wordt vooral het 15-minuten-stad-ideaal onhaalbaar zonder bemiddelde consumenten. Echter, als een tekort aan betaalbare en kwalitatieve huisvesting blijft bestaan, wordt de stadsvlucht van lagere inkomens opgelegd maar wordt vooral het 15-minuten-stad-ideaal onhaalbaar zonder sleutelwerkers. *Business as usual*, *soft* of niet, schiet zichzelf dus in de voet.

Kortom, de sleutelwerkers worden het kernprobleem van de middenklassestad, niet alleen om de 15-minuten- en zachte-stad-verhalen in stand te houden ten voordele van de vastgoedstad en de hogere inkomens, maar vooral vanuit het besef dat betaalbare huisvesting ten voordele van

lagere inkomens een *conditio sine qua non* is voor elk stedelijk functioneren. En die betaalbaarheid heeft zowel te maken met het inkomen als met de woningprijzen. Stedenbouw moet veel meer de ‘voor wie?’-vraag stellen.

In *CurieuzenAir* (*De Standaard*, 19.03.22.) concludeert Ine Renson uit een meting van de stikstofdioxideconcentratie in de negentien Brusselse gemeenten: hoe lager de inkomens, hoe armer de buurt, hoe dener de bewoning, hoe omvangrijker de verharding, hoe slechter de lucht, hoe heviger de hittestress, ... En wie wil hier nu echt vóór zijn? Voor deze metafoor van de stedelijke toekomst? Voor een stedelijk geheel van enerzijds welvarende, comfortabele en hygiënische 15-minuten-oases met namen als Ukkel, Watermaal-Bosvoorde, Oudergem, Woluwe, ... tussen kwetsbare, vervallen en ongezonde restzones genre Sint-Jans-Molenbeek en Sint-Joost-ten-Node? Voor vlekken *soft city* als parasieten tussen brokken *surviving city*?

De stad beter na corona? Reflecties over een gezondere en meer rechtvaardige stad begrijpt dat de stad al lang niet meer over ‘voor wat?’ gaat maar wel over ‘voor wie?’. Dat inzicht maakt het boek belangrijk. Om hygiënische redenen.

FILIP CANFYN (°1959), afgestudeerd als ingenieur-architect, heeft gewerkt als architect, aannemer, projectontwikkelaar, ambtenaar en DBFM-procescoach. Hij is nu senior advisor bij Rebelgroep. Als auteur van boeken als *Verkavelingsland, vermiddenklassing, populisticalisme. Waarom ruimte, energie en mobiliteit problemen zullen blijven* (Gompel&Scavina, 2019), *Het syndroom van verkavelingsvlanderen. Radicaal pleidooi voor stedelijk wonen* (ASP – VUBPress, 2014), *Bouwblokrenovatie. Praktische handleiding voor kwaliteitsverbetering woningen in kwetsbare wijken* (LannooCampus, 2012) of *Wonen voor 200.000 euro all-in: betaalbaar, energiezuinig, goed ontworpen en in leefbare omgeving* (Garant, 2011), van essays voor denktanks en vakbladen en van de wekelijkse column ‘Steen & Been’ op *architectura.be* mengt hij zich graag, gevraagd en ongevraagd, in het debat over wie waar hoe zal wonen in de toekomst en over de rol van de stad in dat maatschappelijk woonverhaal.